

NEGENDE HOOFDSTUK.

ALGEMEENE BESCHOUWING VAN HET WERKWOORD.

Belangrijkheid van dit rededeel.

194. Wanneer men in het oog houdt, dat elke rede uit twee hoofddeelen bestaat—het ééne, het onderw., of hetgeen waarover men handelt; het andere, het gezegde, of hetgeen men met betrekking tot het onderw. bevestigt, ontkent, vraagt of onderstelt, met één w. zegt; en dat dit tweede gedeelte eener rede, uit den aard der zaak, alleen door een wkw. kan worden uitgedrukt, dan zal niemand de belangrijkheid van dit rededeel in twijfel trekken, maar volgaarne met den verdienstelijken Ten Kate instemmen, daar hij zegt: “Zo min nu in de Uitspraak het Sis-geluid der *Consonanten* vermag zonder bijvoeging der *Klinkers*, zo min een romp zonder armen of beenen zig verplaatsen kan, of zoo gering als een lichaam zonder ziel is, even zo stom, zo zwak, zo levenloos is een gezeg, dat geen *verbum* vervat nogte onderstelt.” Maar trachten we ook hier, immers zoo veel mogelijk, beknoptheid met volledigheid te paren.*

Soortverdeeling der wkw. naar hunne beteekenis.

195. Een gezegde stelt een onderw. voor:

I. Als *handelend*, en wel met betrekking tot een voorw. dat door zoodanige handeling wordt aangedaan; ziedaar het *bedrijvende wkw.* b. v.: *De zon bestraalt de aarde.*

II. Als *lijdend*, of liever *lijdelijk*, dat is, ten doel staande aan, de uitwerking ondergaande van eene handeling; zie daar het *lijdende wkw.*, b. v.: *De aarde wordt door de zon bestraald.*

III. Als blootelijk *zijnde*, of nader bepaald, zich in eenen toestand bevindende, het zij van rust, het zij van werking, die zich niet buiten het werkende wezen naar iets anders uitstrekt; en zie daar het *onzijdige wkw.*, b. v.: *Gelijk er orde bestaat in de zichtbare schepping, zoo behoorde er ook orde te zijn in de gedachten van den mensch, die het pronkstuk der schepping genoemd wordt. De arend zweeft in de bovenlucht, de zwaluw schiet langs de opper-*

* Dit rededeel is voorloopig reeds behandeld in § 76 en 77.

vlakke van het water; de valk staat boven zijn prooi, de woudduif klapwiekt met groot geraas.

In het eerste voorb. geven de wkww. *bestaat en zijn* een bloot aanwezen te kennen; in het tweede, drukken *zweeft, schiet, staat en klapwiekt*, toestanden of handelingen uit, die zich binnen het handelende wezen bepalen.

Uiterlijke kenmerken van bedr. en onz. wkww.

196. Hoe wel het onderscheid tusschen een bedr. en een onz. wkww. in de vorige § genoegzaam is aangewezen, geven wij ten overvloede voor min geoefenden, nog twee kenmerken van het bedr. wkww. Het eerste bestaat daarin, dat het altijd door omzetting in een lijd. wkww. kan veranderd worden, zonder dat daardoor onzin ontstaat: *Ik roep Jan*, luidt bij omzetting: *Jan wordt door mij geroepen*. Maar, *De ruiter zit op het paard*, kan niet op gelijke wijze veranderd worden in: *Het paard wordt door den ruiter gezeten*.

Het tweede kenmerk is, dat het met achtervoeging van *iemand* of *iets* een verstaanbaren zamenhang oplevert: ik kan zeggen: *ik roep iemand, ik lees iets*; maar niet: *ik loop, zit of sta iemand of iets*. *Roepen en lezen* zijn dan bedr.; *loopen, zitten, staan*, onz.

Hierbij dient aangemerkt, dat men, om zeker te zijn, een wkww. aan beide kenmerken moet toetsen; want sommige onz. wkww. als *zijn, worden, blijven*, kunnen wel met *iemand* of *iets* een goeden zin opleveren, maar laten zich niet door omzetting in lijd. wkww. veranderen: *Een jongeling, die niet leert, is en blijft een weetniet*, kan niet door omzetting worden: *Een weetniet wordt geweest en gebleven door een jongeling* enz.

Nog meer soorten van werkwoorden.

197. Behalve de drie genoemde hoofdsoorten onderscheidt men nog onpers. en wederk. wkww.

Onpers. noemt men een wkww. dat in het gebr. tot den 3. pers. bepaald is: *het gebeurt, het regent, het vriest* enz.

Wederk. is een wkww. waarvan de handeling op den werker terug keert: *Hij slaat zich, ik benadeel mij; wij vergissen ons, gij verspreekt u*.

Bij eene oplettende beschouwing van deze voorbb. merken wij op, dat wederk. wkww. moeten onderscheiden

worden in toevallig wederk. en volstrekt wederk. Immers *slaan* en *benadeelen* kunnen ook buiten den wederk. vorm van vervoeging voorkomen, als: *hij slaat mij, ik benadeel u*; maar *vergissen* en *verspreken* niet, want ik kan niet zeggen: *hij verspreekt mij, ik vergis u*.

Verdeeling der werkwoorden naar den uiterlijken vorm.

198. In de drie naast voorafgaande paragrafen hebben wij de wkww. leeren onderscheiden naar hunne betekenis en verrigting; maar er is nog eene andere verdeeling, gegrond op de veranderingen waaraan de uiterlijke vorm des woords onderhevig is, en deze verdeeling is tweederlei: in gelijkvloeiende en ongelijkvloeiende, in regelmatige en onregelmatige wkww.

Gelijkvl. is een wkw. dat in de vervoeging overal denzelfden wortelklinker behoudt: *halen, ik haalde, ik heb gehaald*; ongelijkvl. dat van wortelkl. verandert: *spreken, ik sprak, ik heb gesproken*.

Een regelm. wkw. is er een, gelijk de benaming aanduidt, dat zich in de vervoeging naar de gewone regels schikt; een onregelm., dat daarvan afwijkt. *Komen* is onregelm. omdat *ik kwam* eene letter aanneemt die in den wortel niet voorkomt; *mogen*, omdat *hij mag* niet gelijk *hij leert* op *t* uitgaat, zijnde deze letter het gewone kenmerk des 3. pers.

Wat vervoegen is.

199. De toevallige veranderingen, waaraan een wkw. onderhevig is, in zekere volgorde daaraan uitdrukken, noemt men *vervoegen*. (Vergelijk § 96.) Hierbij komen in aanm. *wijs, tijd, persoon* en *getal*.

Wijzen.

200. Een wkw. kan op meer dan eene wijze uitgedrukt worden:

Vooreerst: Zonder onmiddellijke betrekking tot den pers. of de zaak die het onderw. der rede uitmaakt: *loopen, lezen, grijpen* enz. Dit noemt men *onbep. wijs*.

Ten tweede: als gezegde, wel betrekkelijk tot het onderw. der rede, maar nogtans van eenig ander gezegde onafhankelijk: *De tijd spoedt heen. Als leden der maatschappij genieten wij vele voorregten*. En dit is de *aantoonende wijs*.¹

Ten derde: als gezegde aan den aangespr. pers. gerigt,

bij wijze van bevel of verzoek: *loop, blijft*. En dit is de *gebiedende wys*.²

Ten vierde: als gezegde van een ander gezegde, dat in de volgorde der denkb. voorafgaat, afhankelijk: *Ik zal het niet gelooven, ten zij hij mij overtuige*. En dit is de *aanvoegende wijs*.³

¹ Aant. W. is als kunstw. niet bijzonder gepast; want met deze W. wordt zoowel gevraagd en ontkend, als bevestigd, en dat is toch geen aantoonen. Waar drierlei verschillende verrigtingen zijn, valt het moeilijk eene benaming te vinden, die alle gelijk omvat. Beschouwt men de aant. W. als tegen over de aanv. gesteld, dan ontdekken wij daarin het kenmerk der onafhankelijkheid; zij drukt eene op zich zelve staande zeggung uit; terwijl de aanv. W., gelijk de naam te kennen geeft, iets ondergeschikts of afhankelijk heeft. Moeten wij dan de aant. W. in het vervolg onafhankelijke W. noemen? Dat verlangen wij niet; wij hebben getracht zaken op te helderen; maar wij laten de namen zoo als zij zijn.

² Ook het verbod, als ontkennend bevel, wordt door de geb. W. uitgedrukt: *Begeef u niet in gevaar*.

³ De aard der aanv. W. is meestal zoo kwalijk begrepen, dat men, om er met fatsoen van af te zijn, wel beweerd heeft, dat er geen aanv. W. bestaat. Dit zal niemand verwonderen, die zich herinnert dat Sanctius in zijne Minerva het bestaan van verschillende wijzen in wkww. glad weg ontkende, terwijl J. C. Scaliger zich te vreden hield met te zeggen, dat zij niet noodzakelijk waren. Hoe verblijdend is het te lezen dat Perizonius, in de aant. op het aangehaalde werk, zich over de *wijzen* ontfermt en zijne pen gescherpt heeft om ze twee eeuwen later, de aanv. W. in onze taal tegen Bild. in bescherming zou moeten nemen? Is het dan waar, dat de geleerden zich met de *wijzen* zoo slecht vereenigen kunnen?

Naamvallen en wijzen vergeleken.

201. Gelijk wij een onderscheid hebben aangetoond tusschen *gevallen* en *naamvallen*, waaruit gebleken is dat het getal der eersten vrij aanmerkelijker is dan dat der laatsten; zoo zouden we ook een onderscheid kunnen aantoonen tusschen de wijzen van wkww. als in den zin en het verband eener rede gelegen, en derzelver uiterlijke kenteekenen in de vervoeging. Nog meer: wij zouden bij zoodanig onderzoek tot een gelijksoortig besluit komen, namelijk dat er vrij wat meer wijzen zijn, dan wij in de vervoeging van wkww. onderscheiden. Wij zullen ons met dat onderzoek, als buiten ons bestek liggende, niet inlaten, maar alleenlijk aanmerken dat zij die de wijzen van wkww. in de vervoeging zoeken, in plaats van in het verband der rede, het teeken met de beteekende zaak verwarren.

De aanv. wijs niet altijd erkend.

202. De bijzondere spraakk. let meer op het onderscheidende in de uitdrukking dan op het verband der

rede, en van daar is het dat onder anderen in onze taal de aanv. W. niet overal erkend wordt waar zij werkelijk aanwezig is.¹ Wij zullen ons naar dit gebr. schikken, en alleenlijk aanv. W. noemen hetgeen zich als zoodanig in de vervoeging door verschil van uitg. onderscheidt.

¹ Een enkel voorb. zal voldoende zijn tot opheldering: *Gij kunt hem niet gelooven, omdat hij u weleer bedrogen heeft.* Hier is *bedrogen heeft*, volgens het gezegde aan het slot van § 200, aanv. W.; en hetgeen wij daar zeiden berust niet alleen op eigen inzicht, maar ook op de ww. van Perizonius, bl. 148. van de Minerva: "At subjunctivus ita dictus est, quia ejus terminationes solum in commate, quod priori in construendo *subjungitur*, locum habent, &c." Zie ook p. 154 l.l. Wanneer wij op grond hiervan beweren dat *bedrogen heeft* aanv. W. is, dan hebben wij het oog op het verband der rede; maar wanneer we alleen op de vervoeging letten, zullen wij diezelfde uitdrukking aant. W. noemen; omdat de uitg. aan de aanv. W. eigen, hier niet voorkomt.

Gepastheid der benaming.

203. Wij berusten ook gaarne in de benaming; want hoewel wij in de meeste gevallen de aanv. W., in den ruimeren zin, niet door de vervoeging onderscheiden; kunnen wij nogtans zeker zijn, dat deze onderscheiding niet voorkomt dan dáár, waar eene wezentlijke aanv. W., dat is eene afhankelijke zeggings, plaats vindt.

Tijden.

204. Men schrijft aan een wkw. tijden toe, in zoo verre de uitdrukking gewijzigd wordt naar het bijkom. denkb. van tijdsbepaling, dat men met het hoofddenkb. der zeggings verbindt.

Natuurlijke verdeeling van tijd.

205. De tijd wordt verdeeld in verleden, tegenwoordig en toekomstend, en wij kunnen ons geene vierde soort van tijd voor den geest brengen.

Het zou te bezien staan of er wel, streng wijsgeerig gesproken, een tegenw. bestaat. Het toekomst. wordt elk oogenblik verl.; het tegenw. schijnt eenen stilstand te onderstellen te midden van een eeuwigdurenden voortgang, hetgeen zich zelve tegenspreekt. *Est contradictio in terminis* zeggen de geleerden; en wanneer men zich vast geredeneerd, of ook, zonder redeneren, vast *gepraat* heeft, (en daar hebben juist de geleerden het meest kans toe) dan komt zoo een Latijnsche spreekwijs nog al eens te pas, om met *glaus* te *retireren*.

Waarom deze verdeel. voor de vervoeg. onvold. is.

206. In de vervoeg. heeft men aan drie TT. niet genoeg, omdat onze denkbb. zich niet binnen het volstrekt verl. en volstrekt toekomst. bepalen; maar zich ook uitstrekken tot het betrekk. verl. en toekomst. Dit zal door de volgende opgave der TT. duidelijk worden:

Volledige lijst der tijden.

207.	Tegenw. :	<i>De zon schijnt.</i>
Verl.	{ Onvolm. :	<i>De zon scheen</i>
	{ Volm. :	<i>De zon heeft geschenen</i>
	{ Mr. d. volm. :	<i>De zon had geschenen</i>
Toek.	{ 1. toek. T. :	<i>De zon zal schijnen</i>
	{ 2. toek. T. :	<i>De zon zal geschenen hebben.</i>

Nadere beschouwing der tijden.

208. 1. De tegenw. T. bepaalt een gezegde tot den tijd waarin wij ons bevinden¹: *Ik verheug mij over uwe komst.*

2. De onvolm. verl. T. verplaatst ons in het verledene, en brengt ons hetgeen voorbij is als tegenw. voor den geest. *De Romeinen mengden hunnen wijn met water. Israël werd in de woestijn met manna gevoed.* De onvolmaaktheid, het onvoltooide der verledenheid, bestaat dus niet in het wezen der zaak, maar alleenlijk in onze voorstelling.²

3. Met den volm. verl. T. spreken wij van het verl. zonder ons daarin te verplaatsen. Het is volstrekt verl. T. : *Deze koopman heeft menig verlies geleden.*

4. De mr. d. volm. verl. T. stelt ons verledenheid voor in het verledene: *Toen Willem I. door Balthasar Gerards vermoord werd, had hij voor het werk der verlossing van Nederland uit de magt van Spanje, reeds veel gedaan en geleden.* Hier verplaatst mij de eerste zinsnede in het verl. en de tweede gewaagt van dingen die toen ook reeds verleden waren.

5. De 1. toek. T. stelt eene zaak voor als nog aanstaande: *Dit kind is oplettend, het zal de moeite zijner onderwijzers beloonen.*

6. De 2. toek. T. verplaatst ons in de toekomst, en doet ons van daar uit als verleden beschouwen, hetgeen voor den spreker nog aanstaande is: *Gij zult uwe middelen verkwist hebben, wanneer de tijd daar is om er een nuttig gebruik van te maken.*³

¹ De meerdere of mindere omvang van het tegenw. hangt geheel van de beschouwing af: *De tijder is nu niet zoo wel als van morgen.* Hier is de namiddag of avond tegenw. en de morgen van denzelfden dag reeds verl. *Sedert de verwoesting van Jeruzalem, zwerft het Joodsche volk over den ganschen aardbodem, en heeft nergens een eigen land.* Hier wordt het geheele tijdperk, dat zich van de verwoesting van Jeruzalem tot op onzen tijd uitstrekt, als tegenw. beschouwd, in tegenstelling van hetgeen vroeger is voorgevallen.

² Daarom is deze T. in onze taal de *verhalende T.*, (tempus historicum) waarvan men zich in een aaneengeschakeld verslag van gebeurtenissen bedient, om den lezer of hoorder van het eene tot het andere als 't ware rond te leiden.

³ Het wkw. *is* heeft in de tweede zinsuede blijkbaar de kracht van *zijn zal*, en verplaatst ons dus in eene toekomst, waarvan gezegd wordt, dat het *verkwisten der middelen*, dat voor dengenen die hier spreekt ook nog aanstaande is, dan reeds verl. zal zijn.

Persoon en getal.

209. Door personen in een wkw. verstaat men die veranderingen van uitg. waardoor de eerste, tweede, of derde persoon als onderw. der zegging wordt voorgesteld;* door het getal wordt aangewezen of het onderw. der zegging één of meer is: *Indien gij die menschen kent gelijk ik ze ken, dan weet gij ook dat zij uwe vrienden niet zijn; want een vriend kan zoo niet handelen.*

TIENDE HOOFDSTUK:

VERVOEGING VAN GELIJKVLOEIJENDE WERKWOORDEN.

Eenvoudige en zamengestelde tijden.

210. Uit de lijst der tijden § 207 opgegeven, blijkt, dat wij er slechts twee hebben die door verandering aan het wkw. zelf worden uitgedrukt, te weten den tegenw. en den onvolm. verl. T.; terwijl de overige met behulp van een ander wkw., daarom hulpw. genoemd, omschreven worden. Vandaar de verdeeling in eenvoudige en zamengestelde tijden.

Verder kunnen wij in de gezegde lijst opmerken, dat wij, om de zamengest. tijden te vormen, benevens het hulpw. noodig hebben de onbep. W. en het verl. deelw. van het hoofdwkw.

Waar het in de vervoeging voornamelijk op aan komt.

211. Uit het bovenstaande zal blijken dat wij, om een wkw. te vervoegen, de onbep. W., den tegenw. en den onvolm. verl. T. der Aant. en Aanv. WW, en het verl. Deelw. kennen moeten. Al het overige is omschrijving, en blijft voor alle wkw. hetzelfde.

* Het onderscheid der personen is in de behandeling der voornwn. § 169 aangewezen.